

In munții și văile Epirului

In Epir este un oraș spre care de vreme îndelungată Grecii se uită cu mult jind. E orașul *Ianina*, de care sînt legate atîtea amintiri istorice și care are un trecut cultural frumos.

In afară de aceste lucruri care au fost și nu mai sînt, *Ianina* mai posedă și un alt avantaj hărăzit de natură: adăpostit de munți ce opresc vînturile dela Nord și așezat într'o scobitură adincă, orașul se bucură de o climă dulce în timpul iernii. Ninge rar, vînturile reci nu-l ating, în schimb însă, plouă mult.

Atît și nimic mai mult. Totul e în trecut, care e îmbrăcat într'o haină glorioasă, pecînd prezentul poartă zdrențe sfîșiate. Iată: aruncîndu-ți privirile de pe un deal înalt din apropierea orașului în mijlocul micii cîmpii dinspre sud, vezi un sat grecesc mic și sărac. Acolo a fost *Dodona*, vestitul oracol la care alergau oamenii din toate colțurile lumii. Astăzi sînt numai ruine, pe care locuitorii satului le calcă cu cea din urmă nepăsare.

Mai spre sus e țara *Dorizilor*. Urmașii acestui trib sînt cei mai săraci țărani greci ce mi-a fost dat să văd.

Iar cînd soarele se lasă spre amurg, lacul de lângă *Ianina* se vede ca o oglindă cu o pată mare la mijloc: e insula *Nișia*, cum îi zic Grecii, în care trăesc vreo 150 de familii de pescari, oameni guralivi și îndrăzneți. In această insulă a fost omorît prin trădare de cătră oamenii Sultanului, marele luptător pentru cauza Albaniei și precursorul luptelor pentru independența Greciei. E *Ali-Pașa*, vestit prin curajul și prin crimele sale, vestit prin războaiele ce a purtat în contra Impărăției Otomane și prin lipsa oricărui sentiment într'insul.

E un veac și mai mult de cînd el a fost răpus, dar totuși a rămas viu în imaginația locuitorilor, care îi proslăvesc isprăvile și transmit generațiilor viitoare fărădelegile sale.

Pe necruțătorul, pe lipsitul de scrupule *Ali-Pașa* îl blestemă Românii din Epir, pentrucă mult rău le-a făcut: le-a răpit libertățile, care făceau din ei un popor aproape independent, a pus mina pe o mare parte din averile și turmele lor, i-a prigonit cu cea din urmă asprime și i-a silit să se imprăș-

tie și să-și caute adăpost în locuri depărtate mult de patria lor.

Pe revoluționarul Ali-Pașa, pe omul care nu știa ce-i frica, îl plîng conaționali săi Albaneji, care se uită cu inima îndurerată la mormîntul lui, bătut de valurile lacului. Ali-Pașa a retezat multe capete de bei albaneji, a făcut una cu pămîntul multe fortărețe și castele în care își asigurau impunitatea și a totputernicia seniorii feudali ai Albaniei.

Dar pentru masa poporului albanez Ali Pașa este un erou național, este omul care a dat o clipă viață poporului său și a reinodat firul istoric, rupt dela *Skender-bey*.

Acum Ali-Pașa doarme tăcut în mormîntul său dela Ianina. Valurile lacului îi spun în limba lor că acum sînt alte vremuri, că nu s'a găsit nimeni care să caute a da trup și suflet visului său.

Și ce a mai rămas dela dînsul? Intr'o odaie din mănăstirea *Sf. Pantelimon* din insulă este o gaură făcută de glonte care a scurtat viața acestui Pașa ce a zguduit adînc din temelii Imperiul semilunii. Alături pe scînduri e o pată neagră, de care egumenul te asigură, că e din singele ce a curs. Și mai e ceva: *castrul*, adică fortăreața Ianinei cu zidurile sale oblice și groase, pe care nu le-au putut atinge nici acțiunea veacurilor ce au curs, nici valurile lacului. Clădită cu mari cheltuieli și cu multă măiestrie de *Venețieni*, odată stăpînitorii țînutului, această fortăreață a fost foarte bine utilizată și a adus prețioase servicii lui Ali-Pașa.

În subteranele acelor ziduri, pe care nu le puteau găuri ghiulele, precum nu le puteau lua cu asalt oștirile Sultanului, își strînsese el bogatele sale comori, smulse dela populațiune și cheltuite pentru revoluția sa; acolo își îngrămădisese marile sale depozite de munițiuni și tot acolo stătea el la adăpost sigur, de unde, cum spune legenda și cîntecele populare, a fost scos prin viclenia și ademenelile favoritei sale *Vasiliki*, o grecoaică care a răsplătit prin trădarea cea mai neagră iubirea pasionată și favorurile cu care o încărcase Ali-Pașa.

În această fortăreață, din care au pornit atîtea lupte epice și s'au pus la cale atîtea planuri mari, astăzi își au locuințele *Eveii*, care nu cunosc și nu vorbesc altă limbă decît doar cea grecească, dar care știu toate meșteșugurile ca să se îmbogățască în sîracul oraș Ianina și să smulgă roade și ciștig sterpului țînut dimprejur.

Căci dacă ți-ai lua gîndul dela trecutul ce frămîntă imaginațiile înfierbîntate și dă speranțe visătorilor de un alt viitor, și ai lăsa pe morți să-și doarmă somnul lor de veci, în prezent nu găsești nimic, care să placă, să surîdă.

Nu cred să fie într'altă parte decît la Ianina un contrast mai izbitor între ceea ce a fost și ceea ce se înfățișază acum privirilor.

Iată: în jurul Ianinei sînt dealuri, dar toate sînt goale, dezbrăcate de orice bogăție și de orice verdeață; cîteva oi plă-

pînde, mînate de un păstor zdrențeros și tăcut, își găsesc a-nevoic hrana printre stîncele, care nu dau nici măcar o piatră bună. Pe ici pe colo cîte un arbore sărac în ramuri și subțire în tulpină se clatină amar în băteaua vîntului și n'adaugă ceva la tristetea și sărăcia peisajului.

Bine înțeles, că locuitorii ce trăesc pe un pămînt așa de ingrat nu se pot bucura de o bună stare materială.

Cum e pămîntul, așa e și omul, este un adevăr, care își găsește cea mai bună confirmare cu țărani greci din jurul laninei.

Nu știu cum o fi fost pe vremurile cîntate de Omer și de ceilalți poeți ai Eladei. Azi, însă, țăranul grec din părțile acelea nu e întrecut în sărăcie și mizerie de nimeni. Timp de un an cit am stat la Ianina, aproape zilnic mi-a fost dat să văd țărani girboviți înaintea de vreme, supti la față, cu o privire lipsită de orice expresiune, aducînd în spinare dela depărtări mari cîte o legătură de lemn, pe care le vind în oraș și cu ce prind pe ele își cumpără apoi o oca două de făină de secară.

Nu e greu de ghicit cam ce avînt pot da comerțului laninei acești muritori de foame, acești oameni îmbrăcați în haine pe care le leapădă Romîni pentru ca să le cumpere dinșii.

De asemenea nu poate contribui la înălțarea locuitorilor orașului acea întreagă armată de cerșetori, recrutați din satele din jurul laninei, unde nu e țăran, care să nu întindă mina și să nu ceară de pomană. Nu poți face la Ianina doi pași fără să nu întilnești mizeria umană expusă în formele cele mai hideoase. Milogi, orbi, paralitici, șchiopi ocupă străzile și umplu văzduhul cu tînguirile lor jalnice. De aceea la Ianina nu e mișcare comercială, nu sînt bogății, nu e viață.

E un oraș care pierde, se stinge pe zi ce merge.

A fost odată mai bine: atunci cînd Tesalia făcea parte din Turcia și Ianina era de bușeu de căpetenie al cerealelor și celorlalte produse ale acestei provincii așa de roditoare.

Azi Tesalia aparține Greciei. Nu știu dacă îi e mai bine laninei, însă, îi e foarte rău, căci prin această rupere i s-a dat lovitura de moarte.

Din vremurile bune i-a rămas doar o aristocrație cum nu prea întilnești în alte orașe ale Turciei, o aristocrație, pe care sărăcia o roade, dar mîndria nu o părăsește.

Această aristocrație se pretinde pur elenă și vorbește numai grecește. Dar dacă sîrîi puțin la suprafață, descoperi că mulți, foarte mulți din cei mai autentici aristocrați sînt de origine arominească.

Dar dinșii și-au identificat aspirațiunile și mai tîrziu și limba cu națiunea grecească.

Alți Aromîni au urmat lor și s'au rupt—din nenorocire, o bună parte pentru totdeauna—din sinul neamului nostru.

Albaneji creștini au făcut tot așa.

Astăzi două școli romîne, una comercială și a doua primară se luptă din greu dacă nu pentru a smulge din nou gre-

cizmului pe frații pierduți, dar cel puțin de a opri pe ceilalți Aromini, a căror tenacitate națională nu putem fi incredințați că va eși biruitoare, din toate ispitele și din împrejurările în care trăesc dinșii.

În Macedonia propriu zisă, Grecii lucrează la asimilarea în masa lor a elementului nostru, prin școli, prin biserici și prin celelalte mijloace culturale.

Și la Ianina Grecii dispun de toate aceste mijloace. Ba încă instituțiunile culturale din Ianina s'au bucurat vreme îndelungată de o reputație fără pereche în Turcia. Din liceul grec de la Ianina au eșit o seamă de scriitori și învățați, de care se ține socoteală.

Dar pe lângă acestea mai e ceva: sint Greci în oraș și sint Greci în satele de prinprejur. Între dinșii și ai noștri e prin firea lucrurilor un contact de toate zilele; limba lor îți răsună într'una la ureche, o vorbesc dinșii, o vorbesc Românii, iar Evreii și Musulmanii numai pe dînsa o înțeleg.

Și mai e ceva: suie-te pe un deal mai înalt și de acolo vezi munții din Grecia, care sint desbrăcați și dinșii de orice verdeață, dar care îți spun că Elada nu e departe și că nu e deșartă nădejdea ca într'o bună dimineată să-ți întindă mîna și să te primească în sinul ei.

Sint prin urmare atîtea și alîtea împrejurări așa de puțin prielnice, din care nu e tocmai lesne să iasă teafăr elementul nostru și care fac excepțional de anevoios rolul școalelor noastre din ținuturile acelea.

Și pilde avem multe. Avem atîția frați, care s'au dezlipit definitiv și pentru totdeauna din masa poporului nostru. Iată *Zagorul* cel înutos, cu comunele sale mari și bogate, cu casele sale înalte, clădite solid numai în piatră și bine împodobite pe dinăuntru.

E un ținut așezat spre Nord de Ianina și unde ajungi după un drum de munte de mai multe ceasuri. Aici, în Zagor, au fost—și nu e mult de atunci—44 de comune rominești. Astăzi în 35 din ele, doar cițiva bătrini mai țin minte că au fost Romini odată și mai știu citeva cuvinte din graiul nostru. Ceilalți au luat limba Grecilor și cu ea și ideile și aspirațiunile lor. Călugărul *Cosma*, căruia Turcii i-au tăiat capul la *Beralul* din Albania pentru unelirile sale în contra Împărăției și din care Grecii au făcut un sfînt, a poruncit populației din Zagor, ca, în numele religiei și a ortodoxiei, să se lase de limba romină, pe care el a afurisit-o cu consimțîmintul Patriarhului de atunci, și să nu vorbească decit grecească, limbă plăcută lui Dumnezeu. Ca resplată el le-a fagăduit ispășirea păcatelor, raiul din cer și libertatea grecească pe pămînt.

Unii n'au plecat urechia la predicile așa de puțin creștinești, dar așa de mult ademenitoare ale călugărului fanariot, dar cei mai mulți l'au crezut, văzînd într'însul un om inspirat din sus dela cer, și așa astăzi noi avem de plîns pierderea Zagorului.

Și ce puțin seamănă cu ceilalți eleni neo-grecii din Zagor!

Contrastul acesta te isbește îndată, dacă într-o zi de tirg ai avea vremea să colinzi străzile Ianinei. Alături de țărani piperniciți, galbeni, istoviți de mizerie, îmbrăcați numai în zdrențe, vezi oameni sprinteni, deschiși la vorbă, cu o înfățișare care arată inteligența vioae și bunăstarea materială, purtându-și cu mândrie frumosul lor port și opincile cu moț.

Aceștia din urmă sînt Zagoreni, care mai pot fi mîndri și de faptul că la dinșii găsești cele mai frumoase tipuri de femeie, nu numai din întregul Epir, ci chiar din toată Turcia cît e ea de mare și întinsă.

Frumoasele seliștence își pot găsi tovarășe și deseori rivale care le întrec în femeile din Zagor, cele care au corpul zvelt, ținuta mîndră, pielea obrazului albă, ochii mari și scăpărători de o lumină vie.

Pictorul, poetul, omul îndrăgostit de frumusețea și armonia formelor, își pot găsi modelele lor cele mai reușite în aceste ființe pe care soarele nu le pîrlește; iar sănătosul aer de munte și viața bună dă vigoare trupului și le păstrează neatinsă frumusețea pînă la o vîrstă înaintată.

Și ce bine le șeade lor călare pe călării cu care vin dela depărtări mari la Ianina, ca să tîrguiască!

Bărbații le sînt duși departe, între străini, mulți stau aici în blagoslovita Țară Rominească, unde cîștigă averi frumoase. Ele așteaptă în munții lor și ei duc dorul ani lungi de zile.

E zi de mare sărbătoare în comună cînd unul din ei, apucat de dorul patriei, se întoarce la casa lui, la soția, ce i-a fost credincioasă, la copiii ce i-au crescut mari. Aceștia sînt Zagoreni. Vedeți, dar, că nu e mică pentru noi pierderea ce am încercat-o prin grecizarea lor.

Și va fi o zi de biruință mare și frumoasă acea în care, predicîndu-le graiul luminii și al adevărului, vom isbui să-i întoarcem din drumul rătăcirii și să-i aducem din nou în sinul neamului nostru, unde vor ocupa un loc de cinste.

Se va putea, oare, împlini această minune? Nu știm, nu putem pătrunde în tainele viitorului.

Pentru azi atîta mai vreau să spun, că femeile din Zagor dau o notă mai veselă Ianinei și paralele, agonisite în țări străine de bărbații lor, opresc sau mai bine zis amină căderea finală a acestui oraș, al cărui rost e în întregime în trecut.

*

Și acum să părăsim Ianina. Poetul și idealistul va pleca cu dorința de a se mai întoarce acolo, unde găsește atîtea subiecte care îi aprind și îi ațîță închipuirea; omul cu preocupări mai lumești și mai practice, se duce fără gînd de a se înapoia.

Dacă vrei să eși din Ianina îți stau la îndămină două șo-

sele, de care se poartă puțină grijă, căci nevoia lor nu e așa de simțită. Trăsuri și căruțe turbură rar tăcerea și amorteala acestor ținuturi, iar caravanele de cai și catiri își fac alte drumuri mai scurte prin munți.

Una din cele două șosele pornește tocmai dela *Bitoliu*, se oprește o clipă în curatul și frumosul oraș *Corița* și după ce străbate ținuturile stincoase, sterpe și puțin sigure ale *Coloni* și Albaniei de Sud, sfârșește la Ianina după un drum de 4 zile, dacă călătoria va fi făcută fără nici o piedică și fără nici o neplăcere, cum se întâmplă foarte des.

A doua șosea începe dela Ianina și merge în direcție vestică, până ce atinge țărmurile calde ale Mării Ionice la porturile *Preveza* ori *Santi Quaranta*. Drumul acesta, care e și cel mai frecventat, trece prin ținuturi unde crește maslinul și înfloresc alămii și portocalii. De o parte și de alta ale lui sînt sate albaneze și sate grecești. E o climă caldă, aproape meridională; trebuințele omului sînt mici și se pot îndestula lesne; totuși locuitorii, care nu sînt nici harnici, nici muncitori, nu pot eși din mizeria ce s'a incubat la dinșii.

Nu-i frămîntă nici un gînd mai înalt, nici o preocupare, afară de traiul zilnic și plata birului.

La oraș sînt alitea curente, alitea propagande dușmane una alteia, se ciocnesc și se luptă cu cea din urmă înverșunare pentru a se face stăpîne pe teren.

Grecii dela Ianina și din celelalte centre mai puțin însemnate, în nerăbdarea lor de a face cit mai repede parte din Statul elen, forțează mersul firesc al lucrurilor, înjghebînd comitete, orînduînd comploturi, alcătuiînd bande.

Rominii se luptă ca să nu fie șterși din cartea vieții; Albanezii mai luminați visează o Albanie mare, puternică care la Nord să înceapă din munții stincoși ai Munte-Negrului și la Sud să pătrundă adinec înlăuntrul actualelor granițe ale Greciei.

Italia simte și dînsa nevoia de a pune mîna pe aceste ținuturi și deschide școli, își formează partizani, luptă—deși nu cu succese mari—in contra influenței precumpănitoare a Grecilor la Sud, a Austriacilor la Nord.

Aceștia urmăresc cu ochiul vigilent, citeodată îngrijat, toate aceste frămîntări și sînt gata în tot momentul de a nu lăsa ca cumpăna să tragă prea mult într'o parte. Ei sînt mai tari decît Italianii, căci sînt mai bine pătruși de adevărul, că în acele ținuturi isbinda se capătă mai de grabă atunci cînd lupta nu se dă așa de fățiș și cînd nu se face uz de mijloace cinstite și mărturisite.

Iar pe deasupra tutulor și folosindu-se de totul, Turcul își duce înapoi stăpînirea sa și e convins, că e departe de a suna pentru cînsul ceasul din urmă. Numai la nevoie, cînd unul din cei mai mărunți se obrăznicește și se cearăă a-i turbura liniștea, el se încruntă din sprincene și lovește în acela care vrea să

răstoarne o ordine de lucruri, consfințită prin o tradiție de atâtea veacuri.

Țăranii greci sînt cu desăvîrșire străini de curente, ideile și frămîntările locuitorilor dela orașe. Amorțiți de nevoi, încremenți de mizeria ce se moștenește din tată în fiu, ei au pierdut puțința de a se ridica cu gîndul mai presus de trebuințele traiului zilnic.

Să-i lăsăm, dar, pe dinșii, să tinjească în sărăcia lor, să ne despărțim pentru moment și de Albanezii care se mîngie de vitregia timpurilor de azi cu amintirea gloriilor apuse, și să eșin dela Ianina, luînd drumul de munte, drumul care duce la frații și conaționali noștri.

Căci în Epir, ca și în Macedonia, Arominii sînt stăpînitorii munților, pe ale căror coaste și vîrfuri ei și-au durat locuințe curate, cinstite și solide, unde vrăjmașul cu greu poate răsbi, iar cînd s'a încercat, a trebuit să fugă cu gîndul de a nu mai da pe acolo. Morții ce a lăsat în drum i-au dovedit că sînt hotare peste care nu se poate trece nepedepsit.

Să mergem, dar, la munte, ca să ni se răcorească și inserineze sufletul și să ne piară din minte impresiile deprimătoare culese la șes, unde țăranii greci își tirăsc mizeria existenței pe un pămînt ce de mult nu mai e al lor.

Ca să ajungem acolo sus, unde ne chiamă verdeața, răcoarea, falnicile păduri de brazi și de pini, turmele nenumărate de oi, e de nevoie ca întăi să facem un drum de 1—2 ceasuri cu barca pe apă, ce rar se încrețește, a lacului Ianina.

Lăsăm la stînga fortăreața Venețiană, mormintul lui Ali-Pașa, insula unde și-a găsit acest tiran o moarte puțin glorioasă după o viață așa de frămîntată și agitată și descindem la localitatea numită *Por*, adică trecere, portul Ianinei. Petrecem o noapte albă într'un han din cele mai murdare și ținut de cel mai limbut Grec ce mi-a fost dat să văd. Gura lui precum și gîngăniile care cu toatele și-au dat intîlnire în acea clădire veche și atît de neîngrijită, nu te lasă să ațipești măcar pentru o clipă.

O hangiul dela *Por* ! El este teroarea tuturor călătorilor cu nervii ceva mai sensibili.

Glasul lui răsună fără încetare în întunericul nopții, te urmărește pretutindeni.

Hangiul dela *Por* știe de toate, e în curent cu totul, în toate își are părerile și soluțiunile lui, îți pune o serie de întrebări pentu ca tot el să răspundă cu un potop de fraze ce nu mai au sfîrșit.

Auzind cuvîntările fără cap și coadă ale acestui automat vorbitor, reprezentant veritabil al rasei sale, nu mă puteam du-meri asupra următorului lucru : cum deștie dînsul atîtea, atuncî cînd nu lăsa nimănuia timpul trebuincios de a spune măcar un cuvîntel. Își făcuse un fel de monopol din două lucruri : de a vorbi numai el și de a-ți prezinta la plecare socoteala cea mai sărată, în tot cazul incomparabil mai sărată decît discursurile sale.

A doua zi în zori ne despărțim de dinsul, ușurați la pungă dar și mai ușurați la suflet.

Chirigiile romini, oameni largi în spate, solid și viguroși croiți ca să suporte toate cliemele și să înfrunte toate intemperțiile și toate primejdiiile, ne așteptau cu catirii lor, ca să o pornim la drum.

Deocamdată erau să ne ducă la *Mețova*, *Aminciu* cum îi zic Arominii, oraș curat românesc, clădit în veacul al X-lea precum ne spun cronicile bizantine.

Ca să ajungi acolo, trebuie să o ții mereu în direcția nord-estică. Drumul ține vreo 15 ceasuri și e anevoios de făcut. El trece prin văi adânci, e săpat printre munți înalți, străbate păduri în care securea n'a pătruns încă și unde tresări la cel mai mic foșnet de frunze.

Satele se văd rar, dovadă că țara nu e tocmai populată. Din cind în cind, la distanțe mari una de alta, întâlnești câte un han vechiu și aproape în ruină, la poarta cărui stă hangiul cu ochii perduți în zare. El așteaptă ploile toamnei și zăpezile iernii, ca să-i mai salte negoțul.

În timpul verii cine s'ar închide pentru o noapte în acel cuib de ploșnițe, atunci cind în drum sînt atitea livezi frumoase pe lângă care curge din fîntini o apă așa de rece și plăcută.

Iarna, însă, tabloul se schimbă cu desăvîrșire. Sub greutatea zăpezii arborii își pleacă spre pămînt ramurile goale; munții sînt albi, troenile astupă drumurile și cărările. Mulți călători pier în drum și corpurile lor sînt găsite după trecere de zile și săptămîni întregi. Pe așa vreme călătorul binecuvîntează existența hanurilor și nu se uită nici la puțina curățenie din ele nici la socoteala încărcată a hangiului al cărui traiu nu e tocmai de invidiat.

Catirii noștri pășesc încet, dar solid. Ei sînt deprinși cu munții, știu să meargă prin potecile înguste, piciorul nu le alunecă pe bolovanii de stînci, cu care e presărat drumul.

După un mers de 7—8 ceasuri, orizontul se lărgeste, se deschide. Acum coborim până ajungem la un riu, care face o mulțime de cotituri și pe care-l trecem de 12 ori.

— Nu mai e mult până la *Aminciu*, ne spune chirigiul nostru, voinicul *Toli*, după ce trecem pentru cea din urmă oară prin albia rîului de care am fost nedespărțiți atîta vreme.

Romînul nostru grăia adevărul. În dimineața zilei a doua de cind ne găsim la drum și după o plăcută noapte petrecută sub cerul plin de stele la marginea unei păduri ce răspîndea un miros întăritor, drumul a început din nou să urce, iar pe virful muntelui se zăreau case albe și mari.

Acolo trebuie să fie *Aminciu*, îmi zisei eu, care din deseale călătorii făcute în Turcia căpătăsese experiența de a deosebi din depărtare satele și comunele aromînești de așezămîntele celorlalte neamuri.

Și așa a fost. Drumul șerpuește pe povîrnișul dealului. Catirii pierd din ce în ce agilitatea picioarelor, înădușesc, gîfie

de oboseală, se opresc după ce fac cîțiva pași. E un suiș anevoios, dar după vre-o două ceasuri iată-ne ajunși la Mețova.

*
**

— „Frumos e orașul acesta“, fură primele cuvinte ale unui străin, care făcea parte din caravana noastră. Ei, da, frumoasă, incintătoare chiar e Mețova. Așezată pe două dealuri dintre care unul are case mai puține—e cu fața spre Apus și de aceea se zice *Cheare*—în josul căruia curge un riu. Orașul numără vreo 5,000 de locuitori, Aromini până la cel din urmă, adică Aromini ca limbă, obiceiuri și port, căci încolo ideea grecească s'a incuibat aici adînc și puternic și e nevoie de sforțări aproape supraomenești pentru a putea fi desîdăcinată și înlăturată. Sînt acolo spitale, aziluri de bătrîni, fonduri pentru înzestrarea fetelor sărace, doctori care vindecă gratuit, farmaciile care dau medicamente gratuite și din belșug, școli bine organizate, adică ce n'au amincianii, dar toate pentru cauza grecească, pe cînd noi, pentru cauza romînească, abia le opunem un biet învățător, care ori cîtă muncă și silințe ar depune, nu poate infrînge puterea grecizmului ce se sprijinește pe baze așa de greu de clătinat.

Și cine a procurat și procură dușmănoasei și otrăvitoarei propagande grecești atîtea arme, ca să lovească în noi și să nu lase ca ideea națională să incolțească? Un *Averof* un *Tușița* un *Sturnara*, etc., toți Aromini, oameni bogați la pungă, dar suciți la minte, căci în rătăcirea lor ei a socotit că săvîrșesc o faptă bună, contribuind cu milioanele lor la pierirea neamului, din care au eșit și a cărui limbă au vorbit-o.

E o constatare tristă, dar adevărată, pe care o faci atît la Mețova, cît și în cea mai mare parte din orașele, satele și tîrgurile aromănești.

Sînt frații noștri, adevărați și rătăciți, care opun piepturile și bogațiile lor ideii ce merge să le lumineze mințile, să le trezească inimile, să le curățească sufletele de tot păcatul și de toată rătăcirea.

Să nădăjduim, însă, în sosirea altor vremuri bune, cînd acolo unde azi se rătăoeste străinul grecizm, va lîlfi, curat și biruitor steagul naționalizmului.

Vor sosi oare acele timpuri? Răspunsul atîrnă mult de hărnicia noastră, de priceperea noastră, de devotamentul nostru.

Până atunci să ne întoarcem din nou la Mețova, această sentinelă înaintată a rominizmului din Turcia.

O stradă dreaptă și relativ bine pavată o străbate în lung și în lat. De o parte și de alta ale ei sînt prăvăliile, ținute de Aromini, sînt școli, farmacii, aziluri. Căni în centru e o grădinișă publică, unde își plimbă plictiseala cei cu dare de mîină.

Casele sînt clădite aidoma cu ale celorlalte comune aromănești. Au cel puțin două caturi, sînt clădite numai în piatră, spoite în albul curat al varului, bine mobilate pe dinău. tru, ele

au o înfățișare foarte prietenoasă și dovedesc buna stare materială a locuitorilor.

Aceștia, indiferent de sentimentele și aspirațiile lor, vorbesc între dinșii numai dialectul aromînesc, care este la fel cu acela al celorlalți Aromini din Epir, însă cu o nuanță de deosebire în pronunțarea unor sunete.

Bărbații poartă costumul național, afară de acei care au umblat prin străinătate, au învățat în școli mai înalte și care se îmbracă nemțește.

Cu femeile, însă e un ce caracteristic și care face cinste Arominilor din Mețova. Anume, nu găsești în toată comuna o singură femeie îmbrăcată europenește, ci cu toatele își poartă cu mîndrie portul național, așa cum l-au apucat din moși strămoși. Ar fi arătată cu degetul, ar ajunge de ris și de ocară acea Mețoveancă, care ar avea marea îndrăzneală ca să calce peste datini, prefăcute în legi prin o tradiție de mai multe veacuri și s'ar lepăda de portul mamei și bunicii sale.

Bărbații se pot îmbrăca după cele din urmă exigențe ale modei, ei pot pune pălărie în locul căciulei aromînești, ori fesului turcesc, femeia însă, n'are voe să schimbe ceva, să înlocuiască ceva.

Până acum Aromincele din Mețova s'au ținut cu sîntenie de această lege, dînd astfel o dovadă prețioasă de conservatismul, de tenacitatea elementului nostru.

Dee Domnul să rămînă și de aci încolo așa cum sînt astăzi și, înafară de îmbrăcăminte și moravuri curate, să păstreze cu acelaș zel și cu aceeași sfințenie și frumosul graiu strămoșesc!

Aceștia sînt Arominii din Mețova, care diferă de alți Aromini din Epir și prin faptul că ei sînt sedentari, nepărăsindu-și locuințele cu apropierea zilelor de iarnă.

În Epir ei formează un grup aparte, grupul așa numit al *Moțanilor* sau *Mocvanilor*, care începe dela Mețova și se continuă jos de tot în Tesalia pe albia rîului Aspropotam. Grosul Moțanilor este, dar, în Grecia cu înfloritoarele orașele *Malacași*, *Călăreții*, ce dau meșteșugari așa de iscusiți, cu marile comune *Cormu*, *Pirtuli*, *Sturcea* etc., cu bogății lor celnici, care n'au părăsit nici portul, nici graiul, nici ocupațiile aromînești. Acolo, în Grecia, ei se afirmă ca Romîni, trimițînd în Camera dela Atena pe deputații aleși de dinșii și din sinul lor, bat pe Greci pe toată linia, și conștienți de țara și înșămîntatea lor, în momente de biruință fac din *Tricala* și din întregul ținut un adevărat *Vlahicon Vasilion* (Regat romîn).

Și pe cînd pe o bancă din grădina publică a comunei un Mețovean, iscusit la vorbă și om umblat prin lume, îmi povestea aceste lucruri, un preot cu o barbă lungă și cu părul alb ca zăpada se apropie de noi.

— *E Exarhul nostru*, îmi lămurî convorbitorul meu.

Exarhul, cuvînt care în ierarhia bisericească însemnează ceva mai înalt în rang de cit un Mitropolit, era și dinsul tot un fiu al Mețovei, Aromîn din creștet pînă la tălpi.

Titlul de exarh, care în realitate n'are decît o valoare absolut nominală, îl posedă în virtutea unor vechi privilegii, pe care le-a căpătat Mețova din vremuri vechi.

Să se noteze bine: sîntem în Epir, deci în ținutul unde fiecare comună își are drepturile și privilegiile ei a parte, care făceau dintr'însele un fel de stătulețe independente.

De demult un Sultan acordase Mețovenilor dreptul de a-și alege ei un șef religios, care să nu depindă de Patriarh decît doar cu numele. Dar ceea ce a dat Sultanul, a luat îndărăt Patriarhul, care nu putea îngădui ca în tot cuprinsul mult întinsei pe atunci Impărației Otomane, să fi avut și altă față bisericească drepturi cum numai dînsul pretinde că le poate avea.

Și un mărinimos Sultan, drept respălată pentru că Mețovenii primiseră și adăpostiseră la dînsii pe un vizir disgrățiat o clipă și apoi reintrat în grațiile padișahului, le mai hărăzi și alte privilegii: nici un Turc nu putea locui la Mețova, iar dacă trecea pe acolo, la plecare trebuia să scuture până și potcoavele cailor ca nu cumva să ia cu dînsul ceva din pămîntul comunei.

Astăzi, însă, o trîmbiță militară face să răsune munții și văile dinprejur. Astăzi la Mețova reșeade o garnizoană puternică și numeroasă, căci această comună e un însemnat punct strategic la frontiera Greciei.

Pe vremea cînd am fost eu acolo—sînt de atunci vreo 13 ani—nu era decît o săritură dela Mețova până la granița greacă. Dar a venit resboiul turco-grec dela 1897 și biruitorii, cînd cu așa numita rectificare a frontierelor, au luat pentru dînsii toți munții din fața Mețovei, munți care formau un minunat punct de apărare pentru Greci. Aceștia au fost împinși mai jos la șes pentru ca să poată fi mai de grabă răpuși și pedepsiți, dacă în puțina lor chibzuință s'ar încerca să repete cele întimplate acum 10 ani.

Dar cu toate hotarele sale mai largi acum, Mețova continuă a fi un însemnat punct de trecere între cele două State limitrofe. Pe aicea *cărăvanarii* aromîni aduc din Tesalia fainuri și cereale, pe care trenul le transportă până la *Calabaca* cea cu mănăstirile clădite pe stînci.

Din Turcia nu se exportă prin Mețova multe produse în Grecia. Epirul e o țară muntoasă, puțin roditoare, bogățiile sale, care constau din păduri nestrăbătute, nu sînt încă apreciate și exploatate. Dar din Mețova noi am putea trimite fraților noștri din Grecia ceva, care e de mare preț. Dacă ideea națională romînească s'ar putea împlini biruitoare în această comună, de aici ea, care nu ține seamă de hotarele artificiale, ar putea lesne trece și la numeroșii Romîni din valea rîului Aspropotam și i-ar opri de a se lepăda de limba, datinile și sentimentele de Romîn.

Să nu se creadă, că acești frați ai noștri, mulți la număr și însemnați prin pozițiunea lor, sînt pierduți fără nădejde și că ar fi surzi la glasul mîntuitor al ideii naționale.

Ei nu sînt mai răi decît ceilalți Aromîni rămași sub stăpînire turcească. Ba chiar faptul, că ei locuiesc în Grecia, au prilejul să-i cunoască pe Greci de aproape și să îndure numeroasele rele ale unei administrații, care numai pricepută și cinstită nu este, a sădit în sufletul lor un sentiment de ură, de vrăjmășie pentru cuceritori.

Mulți din cei rămași în Turcia și departe de granițele grecești, socotesc în naivitatea lor, că o anexare din partea Greciei ar aduce după dînsa venirea raiului pe pămînt. Cei din Grecia, însă, care sînt nesocotiți, ocărliți, prigonîți, numai pentru faptul că sînt Romîni; cei din Grecia, care văd cu ochii lor cum sub oblăduirea Regatului elen, vestita prin fertilitatea ei Tesalie, astăzi nu hrănește în deajuns pe locuitori și cum bandele de hoți își dau mina cu reprezentanții autorității, împărțind frățeste cîștigul și sprijinindu-se reciproc, au cu totul alte păreri și alte convingeri de fericirea ce ese dintr'o administrație grecească.

Și nu sîntem așa de mulți încît să privim cu nepăsare îmbucătățirea elementului nostru.

Dar aceste lucruri nu intră în cadrul descrierilor mele.

După o ședere de 5 zile, am plecat dela Mețova într'o frumoasă dimineață de Iulie.

— «Locul acesta se numește *Campus Kesari*», îmi spuse un Romîn din Mețova, arătîndu-mi cu mina o mare întindere de pămînt.

«Mai încolo e *Fagu scriptu*» îmi lămurii tot dînsul, mîndrindu-se că în jurul comunei sale sînt numiri topografice așa de latinești și așa de semnificative.

Iar catirii noștri mergeau agale înainte. Ne îndreptam spre *Zigorul*, de ai cărui locuitori am avut prilejul să vorbesc mai sus.

Pieriseră stîncile și terenul nisipos din jurul Ianinei. Acum calcam pe un pămînt îmbrăcat într'o frumoasă haină de verdeață; la dreapta și stînga erau păduri, din care se răspîndea un puternic și sănătos miros de rășină.

Ce bine au știut să-și aleagă Romîni locuri de durat tîrgurile și comunele lor, unde totul e așa de curat, așa de frumos!

N. Bațaria